

*Дерев'яно О.В.,
аспірант кафедри економічної теорії,
національної та прикладної економіки,
Класичний приватний університет*

ФАКТОРИ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Анотація. У статті розглянуто особливості та фактори конкуренції на ринку банківських послуг. Наголошується, що на сучасному етапі комерційні банки конкурують не тільки між собою і державними банками, а й небанківськими кредитно-фінансовими інститутами, при цьому основна конкурентна боротьба йде за ресурси. Досліджуються роль і місце регіональних банків, виділяються їхні конкурентні переваги, робиться висновок про об'єктивну необхідність забезпечення різномірності банків.

Ключові слова: конкуренція, комерційний банк, ринок банківських послуг.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринок банківських послуг є, з одного боку, засобом реалізації проведених економічних перетворень, а з іншого боку – їхнім індикатором. Така його подвійна роль пов'язана з особливим місцем банків в економіці. Від безперервності функціонування банків залежить відтворювальний процес у цілому в силу того, що банки мобілізують заощадження населення, підприємств, держави і трансформують їх в інвестиції. Вони беруть участь в інноваційних процесах, є провідниками грошово-кредитної політики держави. За посередництва банків та їхньої співпраці з іншими фінансовими посередниками держава реалізує антикризові заходи. Крім того, банки складають ядро платіжно-розрахункового механізму: через них здійснюються розрахунки між контрагентами і забезпечується процес безперервного руху готівкових та безготівкових грошей. Вони перерозподіляють грошові ресурси, створюють платіжні засоби, надають інформаційно-консультаційні послуги тощо. Таким чином, ефективне функціонування сучасної економіки без здорової банківської системи неможливе.

У більшості досліджень банківська конкуренція визнається як динамічний процес суперництва між банками та іншими кредитними організаціями, у ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських послуг (А.А. Чумаченко, А.А. Хандруєва та ін.). Інші автори визначають банківську конкуренцію як стимулюючий фактор, що змушує конкурентів розширити коло банківських послуг, поліпшити якість банківської продукції, оперативно регулювати ціни на цю продукцію, вона стимулює банки до переходу на більш ефективні способи функціонування (А.А. Гаджієва, Д.О. Мізгулін, М.В. Терещенко). А.М. Тавас інтегрує ці підходи і показує банківську конкуренцію як економічний процес взаємодії і суперництва банків та інших учасників фінансового ринку, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських послуг з метою максимально повного задоволення різноманітних потреб клієнтів та отримання найбільшого прибутку.

Щодо чинників конкурентоспроможності банків, то їх перелік традиційний. В якості критеріїв оцінки конкурентоспроможності на банківському ринку розглядаються кількісні (величина

статутного капіталу, види ліцензій, розміри філіальної мережі, перелік основних послуг тощо) та якісні параметри (популярність і стабільність банків, якість обслуговування, лояльність клієнтів, реалізована рекламна стратегія). Ці критерії досить добре опрацьовані у навчальній і науковій літературі і не будуть піддані додатковому дослідженню в рамках цієї статті.

Мета статті – розглянути особливості та фактори конкуренції на ринку банківських послуг, дослідити роль і місце регіональних банків, виділити їхні конкурентні переваги.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що однією з істотних характеристик сучасної банківської конкуренції в Україні є функціонування на ринку, з одного боку, приватних банківських установ, націлених на досягнення прибутку, а з іншого боку – банків з участю державного капіталу, які повинні бути орієнтовані на розвиток економіки і нести відповідні обтяження. Однак фактично державні банки переслідують ті ж цілі, що і комерційні, і діють як виключно прибутково-орієнтовані організації. Державні банки конкурують з приватними банками, здійснюючи операції звичайного універсального комерційного банку. При цьому вони мають незаперечні переваги, оскільки використовують в якості основного пасиву кошти бюджету й отримують суттєві державні привілеї.

Вважаємо, що сфера діяльності банків з державною участю повинна бути підпорядкована завданням держави і перебувати поза суперництва банківських установ. Однак у разі потреби будь-який державний банк може діяти як класичний «оптовий банк», залучаючи учасників ринку банківських послуг на конкурентній основі для виконання окремих державних програм та проектів соціально-економічного розвитку, стимулюючи формування конкурентних відносин на ринку банківських послуг, при цьому не будучи безпосереднім суперником приватних банківських установ.

Аналіз стану банківського ринку показує, що основна конкурентна боротьба серед банків йде за дешеві ресурси. Вирішальне значення для банків набувають знання про способи отримання дешевих і найбільш довгострокових або постійно поновлюваних ресурсів. Щодо розміщення коштів, то рівень конкуренції тут нижче, а напрями розміщення активів для усіх банків приблизно однакові. У пасивах банків найзначніша частка припадає на кошти клієнтів, у тому числі кошти на рахунках фізичних осіб, кошти юридичних осіб, бюджетні кошти. Залишки на розрахункових рахунках є істотною частиною ресурсної бази банків, тому має місце запекла конкуренція між банками за вигідних клієнтів. Головне зняття у цій боротьбі – надання кредитів за ставками нижче, ніж у конкурентів. Так, для великої, стійко працюючої компанії, що постійно використовує у своїй діяльності кредити, одним із найважливіших факторів при прийнятті рішення про переведення рахунків або частини фінансових потоків у той чи інший банк буде надання можливості зниження цим банком ставки кредитування хоча б на 2-3%. Таким чином, можливість

Таблиця 1

Активи та зобов'язання за станом на 01.01.2015 (млн грн)

№ п/п	Банк	Активи	Питома вага (%)**	Балансовий капітал	Зобов'язання
1	Приватбанк	204585,00	20,195	22696,36	181888,64
2	Ощадбанк	128116,76	12,647	22749,16	105367,60
3	Промінвестбанк	52656,22	5,198	6075,54	46580,68
4	Укрсоцбанк	48258,33	4,764	6238,63	42019,70
5	Райффайзен банк	46859,43	4,626	6148,30	40711,13
Всього по системі		1013024,65	100,00	127995,46	885029,20

Таблиця 2

Депозити фізичних осіб за станом на 01.01.2015 (млн грн)

№ п/п	Банк	Сума, всього	Питома вага (%)*	Частка в зобов'язаннях (%)	У тому числі	
					кошти до запитання	строкові депозити
1	Приватбанк	107023,702	32,299	58,840	20350,513	86673,188
2	Ощадбанк	35825,544	10,812	34,001	9629,341	26196,203
3	Райффайзен банк Аваль	14122,669	4,262	34,690	6398,289	7724,380
4	Укрсоцбанк	12207,903	3,684	29,053	3303,686	8904,217
5	ПУМБ	12145,553	3,665	39,611	3264,902	8880,651
ВСЬОГО		331356,209	100,000	37,440	76432,014	254924,195

доступу до ресурсів нефінансових підприємств і заощаджень домогосподарств є одним із факторів конкуренції.

В якості наступного фактора конкуренції розглядається можливість доступу до державних ресурсів, тобто можливості отримання окремими банками конкурентних переваг за рахунок використання бюджетних коштів чи інших засобів неринкової природи. Варто зазначити ще і той факт, що комерційні банки змагаються не тільки між собою та державними банками, вони відчувають усе більш серйозну конкуренцію з боку небанківських кредитно-фінансових інститутів (пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії, фінансові брокери та ін.).

Останнім часом особлива увага приділяється такому фактору конкурентоспроможності, як кадровий потенціал банку. Це пов'язано з тим, що, незважаючи на активну автоматизацію проведення банківських операцій, значення людського фактора в банківській справі неухильно зростає. Розширення філіальної мережі, зростання числа і обсягу банківських операцій, освоєння нових продуктів і послуг, які відрізняються складністю, вимагають спеціальних знань і високої кваліфікації персоналу. Реалізація потенціалу працівників набуває першочергового значення для самого існування організації, і такі якості банківських працівників значною мірою визначають такі конкурентні переваги банків, як уміння працювати в режимі постійних змін, працювати на випередження, командний дух, здатність стратегічно мислити, постійно розвивати свої знання.

Говорячи про особливості банківської конкуренції на українському ринку банківських послуг, необхідно звернути увагу на такі моменти. По-перше, українську банківську систему відрізняє високий ступінь концентрації банківських активів: у 5 найбільших банках зосереджено 47,34% активів, а 100 найбільших банків контролюють – 94,3% активів (див. табл. 1).

Це не означає підвищення конкурентоспроможності банківської системи, оскільки серед середніх і дрібних банків спостерігається значна роздробленість. Як було зазначено вище, панівні на ринку універсальні комерційні банки з державною участю конкурують з приватними кредитними організаціями, користуючись необґрунтованими конкурентними перевагами, які спотворюють умови конкурентної боротьби.

Таблиця 3

Кількість підрозділів банків на одну тисячу наявного населення

Місце	Регіон	Кількість підрозділів на 01.01.2015	Населення, осіб на 01.01.2015	Кількість підрозділів на 1 тис. населення
1	Київ	1 908	2 869 900	0,665
2	Одеська	1 356	2 395 244	0,566
3	Волинська	542	1 041 542	0,520
4	Севастополь	193	386 168	0,500
5	Полтавська	710	1 456 337	0,488
6	Чернігівська	488	1 064 844	0,458
7	Черкаська	561	1 258 630	0,446
8	Харківська	1 219	2 736 085	0,446
9	Миколаївська	515	1 167 279	0,441
10	Львівська	1 058	2 537 226	0,417
11	Дніпропетровська	1 370	3 289 481	0,416
12	Київська	717	1 725 666	0,415
13	Чернівецька	365	908 501	0,402
14	Запорізька	691	1 774 392	0,389
15	Сумська	439	1 131 002	0,388
16	Донецька	1 612	4 338 023	0,372
17	Кіровоградська	357	986 260	0,362
18	Закарпатська	451	1 257 233	0,359
19	Херсонська	384	1 071 514	0,358
20	Івано-Франківська	451	1 381 905	0,326
21	Луганська	700	2 236 502	0,313
22	Рівненська	362	1 159 259	0,312
23	Хмельницька	389	1 305 867	0,298
24	Тернопільська	283	1 072 454	0,264
25	Житомирська	332	1 261 223	0,263
26	Вінницька	335	1 616 511	0,207
	Всього	17788	43429048	0,410

По-друге, не можна не відзначити монополістичне становище Ощадбанку та Приватбанку, а також високу частку 5 банків, що мають найбільші обсяги вкладів (див. табл. 2). Такий високий рівень монополізації банківської системи може представляти реальну загрозу виживанню малих і середніх банків.

По-третє, географічно кредитні організації розподілені по території країни вкрай нерівномірно, що обумовлює недостатню забезпеченість низки суб'єктів банківськими послугами та низький рівень конкуренції в масштабах держави. Така диспропорція є джерелом високих системних ризиків у функціонуванні банківської системи (див. табл. 3).

Ситуацію посилює і різкий розрив між регіонами по забезпеченості банківськими послугами при загальному відставанні цього показника від рівня розвинених країн. При цьому загальна забезпеченість банківськими послугами в Україні помітно поступається (за винятком м. Київ) європейським стандартам. У нашій країні на 100 тисяч жителів припадає в середньому по 29,8 банківські структурні підрозділи (кінець 2014 року). Для порівняння: у Німеччині цей показник дорівнює 58, в Італії – 57, у США – 33. Необхідно зазначити, що головною тенденцією розвитку регіонального банківського сектора України в останні роки є скорочення числа регіональних банків і експансія мережевих банків. Так, за останні 6 років кількість банків скоротилася на 30%. Якщо ця тенденція збережеться, то найближчим часом регіональні банки можуть зникнути. Таким чином, у контексті аналізу конкуренції на ринку банківських послуг встають такі питання, як: чи є місце регіональним банкам на ринку, яка їхня роль в економіці, які ніші можуть зайняти регіональні банки?

Зауважимо, що у дослідженні регіонального аспекту банківської конкуренції можна умовно виділити дві точки зору. По-перше, «регіональний» підхід, представлений Асоціацією банків та А.В. Молчановим, С.М. Орловим. Вони виділяють регіональні банки в окрему категорію та пропонують на законодавчому рівні ввести спеціальний захищений статус регіонального (локального) банку, на який будуть поширюватися менш обтяжливі вимоги в обмін на обмеження його прав. Пропонувалося в якості послаблень використовувати знижений розмір мінімального капіталу банку, а також пільгові значення деяких обов'язкових нормативів. Однак разом з отриманням послаблень передбачалося і накладення заборони на відкриття функціональних підрозділів банку за межами регіону реєстрації, обмеження по низці валютних операцій та інше. Представники «загального підходу» – А.А. Козлов, А.В. Верников – вважають питання про виділення статусу «регіональний банк» надуманим, пропонують скоротити їх число і замінити філіями великих банків.

З одного боку, якщо виходити з того, що нездоланно діють закони концентрації та централізації банківського капіталу, то в рамках цих закономірностей регіоналам місяця «під сонцем» не залишається з причин недостатньої величини власних коштів (капіталу) і ресурсної бази, невисоких темпів нагромадження капіталу, нестачі середньо- і довгострокових ресурсів (що може привести до ризикованого розриву терміновості активів і пасивів), обмеженості доступу на ринок міжбанківського кредитування і до системи рефінансування НБУ та низького рівня корпоративного управління.

З іншого боку, ми вважаємо, що для будь-якого регіону можна обґрунтувати необхідність збереження невеликих за масштабами діяльності регіональних банків, які, на нашу думку, є необхідною і невід'ємною частиною банківської

структури. Це питання тим більш актуальне, що в банківському секторі і в середовищі великих банків йдуть активно процеси концентрації і централізації.

По-перше, локальні банки більше наближені до ринку і є джерелом диверсифікації та зростання регіонального бізнесу. Вони сповідують регіональний підхід до клієнтів, орієнтуються на кредитування малого і середнього бізнесу і населення, сприяють включенню місцевих підприємств у комплексні цільові програми загальнодержавного та регіонального значення. Як правило, регіональні банки демонструють більш високий рівень соціальної відповідальності, ніж філії великих банків, так як місцеві банки орієнтовані на довгострокову співпрацю з населенням і регіональним бізнесом, і, як наслідок, зацікавлені в збалансованому розвитку регіонів. Щодо філій банків, центральні офіси яких знаходяться за межами регіону, то вони можуть виконувати функцію «відтягування» грошей з регіону, підриваючи кредитні основи місцевої економіки. У будь-якому разі філіальна система – це спосіб перерозподілу кредитного ресурсу, який характеризується тим, що великі банки жорстко проводять свою власну лінію, не надто зважаючи на інтереси регіону.

По-друге, регіональні банки краще знають місцевий попит на банківські продукти, у них тісніше зв'язку з клієнтурою і існує можливість бути для клієнта не фінансовою машиною, а фінансовим консультантом і помічником.

Такі банки схильні до індивідуалізації роботи з клієнтами, можуть запропонувати їм більш цікаві умови, ніж столичні, здатні враховувати специфіку місцевої економіки. Клієнту стає простіше, небагато переплативши, скористатися послугами невеликого регіонального банку, зацікавленого в довгострокових партнерських відносинах, розуміючого особливості ведення бізнесу у своєму регіоні, що додає більшого значення репутації бізнесмена в місцевих ділових колах і використовує при оцінці кредитоспроможності позичальника у тому числі і неформалізовані дані. Філії великих банків недостатньо самостійні в ухваленні рішень і зобов'язані підкорятися діючим регламентам, правилам і нормам, сформульованим головною компанією. У філії велике значення надається формальному боку справи відповідно до прийнятих стандартів і процедур. Крім того, вони змушені узгоджувати свої дії з центральним офісом. Регіональні банки, як показує практика, володіють більшою гнучкістю.

По-третє, невеликі за розміром регіональні банки не сподіваються на підтримку, тому їхня кредитна діяльність менш ризикована, вони менш схильні до спекуляцій цінними паперами та іноземною валютою. За рахунок спеціалізації регіональні банки здатні демонструвати необхідну ефективність. Крім того, досвід банківських криз показав велику стійкість саме регіональних, у тому числі малих і середніх, банків.

По-четверте, більшість локальних (особливо віддалених) ринків мають монопольну природу. Як було зазначено вище, усі регіони помітно відстають від м. Києва за рівнем забезпеченості банківськими послугами, тому регіональні банки мають можливість встановлювати більш високі ставки за кредитами і низькі – по депозитах, забезпечуючи собі надприбуток. Досліджуючи конкуренцію між регіональними і філіями великих банків, важливо відзначити і такі позитивні моменти, як привнесення в регіони філіями налагоджених банківських, а також нових технологій, культури ведення бізнесу тощо.

Висновки та пропозиції. Банківська конкуренція визначається як динамічний процес суперництва між банками та іншими кредитними організаціями, у ході якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських послуг.

До основних факторів конкуренції на ринку банківських послуг можна віднести такі:

- можливість доступу до ресурсів не фінансових підприємств і заощаджень домогосподарств;
- можливість доступу до державних ресурсів, тобто можливості отримання окремими банками конкурентних переваг за рахунок використання бюджетних коштів чи інших засобів неринкової природи;
- кадровий потенціал банку.

Щодо конкуренції на регіональному рівні, то в сучасних умовах мають право не просто на існування, а й на підтримку з боку держави та НБУ регіональні банки. Тільки при розумному поєднанні великих багатофіліяльних банків, середніх і малих регіональних банків банківська система зможе забезпечити розвиток економіки регіонів, а також малого та середнього підприємництва. Ми також вважаємо, що в перспективі варто очікувати посилення конкуренції на банківському ринку, в тому числі за рахунок глобалізації банківської конкуренції, яка з неминучістю призведе до широкого проникнення на банківський ринок зарубіжних фінансово-кредитних інститутів; розвитку інформаційних технологій передачі інформації та створенню єдиного інформаційного середовища.

Література:

1. Верников А.В. Иностранные банки в переходной экономике: сравнительный анализ [Текст] / А.В. Верников. – М.: ИМЭПИ РАН, 2005. – 304 с.
2. Дзюблюк О. Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегії розвитку в Україні [Текст] / О. Дзюблюк // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 41-49.

Деревянко А.В. Факторы конкуренции на рынке банковских услуг

Аннотация. В статье рассматриваются особенности и факторы конкуренции на рынке банковских услуг. Отмечается, что на современном этапе коммерческие банки конкурируют не только между собой и государственными банками, но и небанковскими кредитно-финансовыми институтами, при этом основная конкурентная борьба идет за ресурсы. Исследуются роль и место региональных банков, выделяются их конкурентные преимущества, делается вывод об объективной необходимости обеспечения разноразмерности банков.

Ключевые слова: конкуренция, коммерческий банк, рынок банковских услуг.

Derevyanko O.V. Factors competition market of banking services

Summary. The article discusses the features and factors of competition in the banking market. It is noted that at present, commercial banks compete not only with each other and the state-owned banks, but also non-bank financial institutions, and the main competition is resources. Examines the role and place of regional banks, are allocated their konkurentnye advantages, concludes that the objective need for different size banks. In the article the most common point of view on the regional dimension of banking competition.

Keywords: competition, commercial bank, banking services market.